

**ULOGA PREDUZETNIŠTVA U
VISOKOM OBRAZOVANJU – ANALIZA PREDUZETNIČKIH
KARAKTERISTIKA STUDENATA**

**ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN
HIGHER EDUCATION – ANALYSIS OF STUDENTS'
ENTREPRENEURIAL CHARACTERISTICS**

Dino Arnaut, PhD
Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici

Prof. em. dr. Safet Brdarević
Mašinski fakultet Univerziteta u Zenici

Doc. dr. Fikret Brdarević
BH Telecom d.d. Sarajevo

REZIME

Preduzetništvo je jedan od glavnih generatora ekonomskog rasta koji pomaže u zapošljavanju mladih obrazovanih ljudi. Studenti su generatori budućeg razvoja i njihove percepcije i stavovi o preduzetništvu mogli bi značajno određivati buduće poslovne aktivnosti. Cilj ovog rada je fokus na studente i na aspekte potencijalne uloge preduzetništva u okviru visokog obrazovanja u procesu oblikovanja budućeg ekonomskog rasta i razvoja. Također, svrha ovog rada je istražiti preduzetničke karakteristike studenata kao ključa za budući razvoj. Istraživački instrument je upitnik. Empirijsko istraživanje je provedeno na studentima Univerziteta u Zenici od koji se očekuje da će ući u proces preduzetništva. Ulaganja u kontinuirani razvoj visokog obrazovanja mogu pomoći da se uspostave temelji za učinkovito ekonomsko upravljanje u cijeloj regiji.

Ključne riječi: preduzetničko obrazovanje, preduzetništvo, visoko obrazovanje, preduzetničke karakteristike, ekonomski rast i razvoj, Univerzitet u Zenici.

SUMMARY

Entrepreneurship is one of the main generators of economic growth, which helps with employment of young educated people. Students are generators of future development and their perceptions and attitudes about entrepreneurship could significantly determine the future business activities. The aim of this paper is to focus on the students and on aspects of the potential role of entrepreneurship within higher education in the process of shaping the future economic growth and development. Also, the purpose of this paper is to investigate the students' entrepreneurial characteristics as key for future development. The research instrument was a questionnaire. Empirical research was conducted on students of the University of Zenica, who are expected to enter the process of entrepreneurship. Investment in the continuous development of higher education may help to establish the foundations for effective economic governance in the region.

Keywords: entrepreneurship education, entrepreneurship, higher education, entrepreneurial characteristics, economic growth and development, University of Zenica.

1. UVOD

Preduzetništvo predstavlja proces akcije koju preduzetnik preduzme da bi osnovao poslovnu organizaciju koja pruža robu i usluge, kreira radna mjesta i doprinosi nacionalnom dohotku i ukupnom ekonomskom razvoju [1]. Preduzetnik je onaj koji je samozaposlen i koji inicira, organizira, upravlja i preuzima odgovornost za poslovanje, te pruža sebi osobni izazov koji mnogi pojedinci preferiraju više nego da budu samo zaposlenici koji rade za nekog drugog. Razvoj preduzetničkih talenata važan je za održavanje konkurentske prednosti u globalnoj ekonomiji koja je katalizirana inovacijama. Preduzetnici prihvaćaju osobne i financijske rizike koji dolaze sa posjedovanjem preduzeća, ali, također, oni imaju izravnu korist od potencijalnog uspjeha poslovanja [2]. Biti preduzetnik je usko povezano s neizvjesnošću, rizikom, napornim radom i upornosti, kao i sa nekim novim stvaranjima i poboljšanjima koja često dovode do različitih pritisaka, stresa i frustracija. Kako bi se nosio s tim problemima, preduzetnik mora biti spreman. Posljednjih godina poticanje preduzetništva postalo je tema najvišeg prioriteta u javnoj politici u većini industrijskih zemalja. Također, poticanje preduzetništva kroz obrazovanje i osposobljavanje je dobilo sve veću pozornost od univerziteta u mnogim zemljama. U tom kontekstu dobro obrazovani preduzetnici su od najvećeg interesa. Utvrđeno je da samozaposleni češće imaju formalno univerzitetsko obrazovanje u usporedbi s osobama koje su zaposlenici [3].

Ljudi se razlikuju po stepenu preduzetničkih karakteristika koje posjeduju. Tržište treba zaposlenike koji su iskazali preduzetničke karakteristike. Zbog toga je najvažnije pitanje: koje su osobine ličnosti preduzetničke osobe i koji vanjski faktori izravno utiču na preduzetničku aktivnost? Među mnogim, najvažniji su: želja za postizanjem, mjesto kontrole, rizik, tolerancija dvosmislenosti, samopouzdanja i inovativnosti. Stoga, ovaj rad nastoji istražiti preduzetničke karakteristike studenata na Univerzitetu u Zenici.

2. PREGLED LITERATURE

Literatura o preduzetničkim obilježjima uključuje niz varijabli koje se odnose na psihološke osobine, osobnost, stavove i ponašanje. Iako su prethodna istraživanja raspravljala o tome jesu li preduzetničke karakteristike urođene, ipak nalazi potkrepljuju ideju da se psihološki atributi povezani s preduzetništvom mogu kulturalno i iskustveno steći [4]. Stoga, ovaj se rad usredotočuje na osobne/psihološke faktore i karakteristike vezane za preduzetništvo koje su primile veliku pozornost od različitih istraživača, kao što je potreba za postignućem, lokus kontrole, rizik, tolerancija dvosmislenosti, samopouzdanje [5,6] i inovativnost [7].

Od svih spomenutih psiholoških karakteristika za koje se pretpostavlja da su povezane s preduzetništvom, potreba za postignućem ima najdužu historiju [8]. Potreba za postizanjem temelji se na očekivanjima da nešto radi bolje ili brže od drugih ili bolje od vlastitih ranijih postignuća [9,10]. To predstavlja proces planiranja i težnje za izvrsnošću [11]. McClelland [10] tvrdi da osnivači biznisa imaju viši stepen potrebe za postignućem te sugeriraju da je ova karakteristika važan faktor ekonomskog razvoja i poslovnog rasta.

Lokus kontrole povezan je s očekivanjem uspjeha ili neuspjeha u presudnom zadatku [12]. Ljudi će pripisati razlog zašto se nešto događa sebi, tj. unutarnjem, ili vanjskom okruženju. Brockhaus [13] i Gasse [14] otkrili su da preduzetnici imaju veći unutarnji lokus kontrole od opće populacije. Stoga, preduzetnici vjeruju da će ishod poslovnog poduhvata biti pod utjecajem vlastitih napora. Hansemark [11] je utvrdio da su mlade odrasle osobe koje sudjeluju u programu preduzetništva razvile veći unutarnji lokus kontrole. Analogno lokusu kontrole,

Robinson et al. [15] su utvrdili da unutarnja osobna kontrola vodi do pozitivnog preduzetničkog stava.

Rizik – riskiranje se definira kao percipirana vjerojatnost primanja nagrada povezanih s uspjehom u datoj situaciji od strane pojedinca prije nego što se on podvrgne posljedicama povezanim s neuspjehom, alternativnom situacijom koja osigurava manje nagrade, kao i manje ozbiljne posljedice od predložene situacije [13].

Tolerancija za dvosmislenost može se promatrati kao sklonost percipiranju dvosmislenih situacija na neutralniji način. Osoba koja ima visoku toleranciju za dvosmislenost je ona koja nejasne (dvosmislene) situacije smatra izazovnim i koja nastoji nadvladati nestabilne i nepredvidive situacije kako bi dobro obavljala posao [16]. Preduzetnici ne samo da ne djeluju u neizvjesnom okruženju, nego željno i voljno traže i upravljaju nesigurnošću [17]. Tolerancija za dvosmislenost je stoga preduzetnička karakteristika i oni koji su preduzetnički skloni očekivano pokazuju veću toleranciju za dvosmislenost od ostalih [18,19].

Samopouzdanje i samopoštovanje koriste se kao analogni pojmovi u ovom istraživanju kako bi uvidjeli kako se pojedinac osjeća o vlastitoj sposobnosti. Kourilsky [20] je zaključio da su samopouzdanje i samopoštovanje važne varijable u predviđanju preduzetničkog uspjeha. Robinson et al. [15] sugerira da je samopoštovanje osobito vezano za poslovanje te je stoga ujedno i istaknuta preduzetnička karakteristika.

Inovativnost se odnosi na percepciju i djelovanje na poslovanje na nov i jedinstven način [15]. Kao što su sugerirali Schumpeter [7] i Mitton [17] inovativnost je središnja tačka preduzetništva i bitna preduzetnička karakteristika. Dokazi iz preduzetničke literature pokazuju da su preduzetnici znatno inovativniji od nepreduzetnika [21,15,22]. Prema Lumpkinu i Erdoganu [23] inovativnost, a naročito inovativnost proizvoda, može pozitivno biti pod utjecajem sklonosti riziku.

3. METODOLOGIJA

U skladu s pretpostavkom da personalne karakteristike razlikuju preduzetnike od onih koji to nisu, glavni cilj ovog istraživanja bio je identificirati i analizirati preduzetničke karakteristike studenata sa Univerziteta u Zenici. Za istraživanje personalnih i preduzetničkih karakteristika studenata kao potencijalnih preduzetnika kreiran je upitnik. Istraživanje se sprovedeno na uzorku od 100 studenata Univerziteta u Zenici u toku akademske 2015/16 godine. Upitnik je korišten kao glavni instrument za prikupljanje primarnih podataka ovog empirijskog istraživanja. Pitanja su se odnosila na preduzetničke karakteristike koje smo objasnili u prethodnom dijelu, i to: potreba za postignućem, lokus kontrole, rizik, tolerancija za dvosmislenost, samopouzdanje i samopoštovanje, inovativnost. Svaka karakteristika imala je svoj set od 5 pitanja. Demografski podaci su prikupljeni kroz 5 pitanja glede pola, godina, tipa fakulteta, radnog iskustva i posjedovanja porodičnog biznisa.

Ovaj rad uključuje odgovore od 100 studenata Univerziteta u Zenici, koji su prikupljeni anonimno sa stopom odaziva od 100%. Studenti su morali odabrati odgovore koji najbolje opisuju njihove potrebe i stavove. Likertova skala od 1 do 5 je korištena za mjerenje intenziteta svake od navedenih karakteristika na kojoj veći broj predstavlja veću intenzivnost testirane preduzetničke karakteristike. Prikupljeni podaci su statistički obrađeni u SPSSu.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Uzorak je uključivao 100 ispitanika, studenata, koji su različitog pola, godina, fakulteta, radnog iskustva, te eventualnog posjedovanja porodičnog biznisa (tabela 1).

Tabela 1. Demografija ispitanika

Varijabla	Modalitet varijabli	Frekvencija	Procenat (%)
<i>Pol</i>	Muško	51	51%
	Žensko	49	49%
<i>Godine</i>	19	25	25%
	20	28	28%
	21	24	24%
	22	23	23%
<i>Fakultet</i>	Društvene nauke	52	52%
	Humanističke nauke	28	28%
	Tehničke nauke	20	20%
<i>Radno iskustvo</i>	Da	55	55%
	Ne	45	45%
<i>Posjedovanje porodičnog biznisa</i>	Da	15	15%
	Ne	85	85%

Zastupljenost polova je podjednaka što povećava pouzdanost rezultata bez obzira na pol. Prosječna starost ispitanika je 20,45 godina. Najdominantnija populacija studenata su studenti društvenih nauka, zatim humanističkih i na kraju tehničkih nauka. Ovo nije neuobičajeno s obzirom da odgovara trendu popularnosti prema upisu na navedene fakultet. Rezultati istraživanja pokazuju da 55% ispitanika ima neki vid radnog iskustva, što je obećavajuće, s obzirom da preduzetnici najčešće imaju neki vid radnog iskustva prije započinjanja vlastitog biznisa.

Tabela 2 pokazuje srednju vrijednost i standardnu devijaciju za testirane preduzetničke karakteristike. Visoke srednje vrijednosti se ispoljavaju za 4 varijable i to: potreba za postignućem, lokus kontrole, samopouzdanje i samopoštovanje, inovativnost. Međutim, srednje vrijednosti za rizik i toleranciju za dvosmislenost su relativno niske.

Tabela 2. Preduzetničke karakteristike studenata

Preduzetničke karakteristike	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
<i>Potreba za postignućem</i>	4,81	0,398
<i>Lokus kontrole</i>	4,77	0,479
<i>Rizik</i>	1,95	0,388
<i>Tolerancija za dvosmislenost</i>	2,08	0,462
<i>Samopouzdanje i samopoštovanje</i>	4,26	0,505
<i>Inovativnost</i>	4,01	0,674

Korelacija među preduzetničkim karakteristikama prikazana je u tabeli 3. Vrijednosti iz navedene tabele pokazuju samo značajne korelacije između analiziranih preduzetničkih karakteristika. Značajna pozitivna korelacija je pronađena između nekih karakteristika i nisu sve međusobno značajno korelirane, što se i očekivalo.

Tabela 3. Korelacije između varijabli

Varijable	1	2	3	4	5	6
Potreba za postignućem	1					
Lokus kontrole	0,572**	1				
Rizik	0,501**	0,541**	1			
Tolerancija za dvosmislenost				1		
Samopouzdanje i samopoštovanje	0,334**	0,321**	0,386**	0,199**	1	
Inovativnost	0,341**		0,424**		0,307**	1

** Correlation is significant at the 0.01 sig. level (one tailed)

Pozitivne korelacije su pronađene između svih varijabli. Najjača korelacija je između potrebe za postignućem i lokusom kontrole ($r = 0,572$). Intenzitet korelacije između ove dvije varijable je umjeren, a nivo signifikantnosti ($p \leq 0,01$) pokazuje da se sa 99% izvjesnosti može reći da postoji pozitivan odnos umjerenog intenziteta. Odnos između rizika i lokusa kontrole je umjerene jakosti ($r = 0,541$, $p \leq 0,01$), kao i kod rizika i potrebe za postignućem ($r = 0,501$, $p \leq 0,01$). Važno je naglasiti da neke očekivane veze ne postoje ili su marginalno signifikantne, i to tolerancija za dvosmislenost i rizik, tolerancija za dvosmislenost i potreba za postignućem, toleranciju za dvosmislenost i inovativnost, te tolerancija za dvosmislenost i lokus kontrole.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U vrijeme krize preduzetništvo i preduzetničke aktivnosti dobivaju sve veći značaj. Formalno obrazovanje igra važnu ulogu u razvoju preduzetničkih kapaciteta i to je ujedno i razlog zašto se ovo istraživanje usmjerilo na prepoznavanje i analizu preduzetničkih karakteristika. Buduća istraživanja trebala bi se baviti efektima preduzetničke obuke na preduzetničko djelovanje i razmišljanje studenata. Također, trebala bi da obuhvate i studente drugih univerziteta u Bosni i Hercegovini. Ovaj rad pruža podršku teorijama vezanim za preduzetničke karakteristike. Na temelju ovog rada obrazovni sistem i akademska zajednica mogu se poticati na ulaganje u obuku za razvoj i njegovanje preduzetništva čak i u ranoj dobi. Ulaganje u preduzetništvo za mlade može imati dugoročne pozitivne učinke na ekonomski razvoj i globalnu konkurentnost stvaranjem preduzetničke kulture.

Zaključak koji proizlazi iz ovog istraživanja je da programi vezani za preduzetništvo trebaju biti izgrađeni na pretpostavci da se preduzetnici ne rađaju nego da se oni izgrađuju, fokusirajući obuku na razvoj preduzetničkih talenata. Poznato je da karijera u preduzetništvu nudi značajne mogućnosti za pojedince da ostvare finansijsku neovisnost i pomažu ekonomskom razvoju i ekonomiji pridonoseći stvaranju novih radnih mjesta, i kreirajući nove inovacije. Stoga, treba shvatiti da su današnji studenti sutrašnji potencijalni preduzetnici. Studenti predstavljaju buduće preduzetnike a preduzetnici su pokretačka snaga ekonomije zemlje. Ulaganja u kontinuirani razvoj visokog obrazovanja mogu pomoći da se uspostave temelji za učinkovito ekonomsko upravljanje u zemlji a i u cijeloj regiji.

6. REFERENCE

- [1] Sethi, J. (2008.): Entrepreneur and Entrepreneurship, Lecture Materials (Lesson 1), Course in Entrepreneurship and Small Business Management, University of Delhi, B. A., Programme.
- [2] Segal, G., Borgia, D., Schoenfeld, J., (2005): The motivation to become an entrepreneur, International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research, 11: 42-57.
- [3] Robinson, P.B. and Sexton, E.A. (1994): The effect of education and experience on self employment success, Journal of Business Venturing, 9: 141-157.

- [4] Gorman, G., Hanlon, D., & King, W. (1997): Some research perspectives on entrepreneurship education, enterprise education and education for small business management: a ten-year literature review, *International Small Business Journal*, 15: 56-79.
- [5] Begley, M.W., Boyd, D.P. (1987): Psychological Characteristics Associated with Performance in Entrepreneurial Firms and Small Businesses, *Journal of Business Venturing*, 2: 79-93.
- [6] Brockhaus, R.H., Sr., Horwitz, P.S. (1986): *The Psychology of the Entrepreneur*, D.L. Sexton and R.W. Smilor, ed.: *The Art and Science of Entrepreneurship*, Cambridge: Ballinger.
- [7] Schumpeter, J.A. (1934): *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, M.A.
- [8] Shaver, K.G. and Scott, L.R. (1991): Person, process, choice: the psychology of new venture creation, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16: 23-45.
- [9] McClelland, D.C. (1961): *The Achieving Society*, Van Norstand, Princeton, NY.
- [10] McClelland, D. C. (1965): Need achievement and entrepreneurship, A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1: 389-392.
- [11] Hansemark, O. (1998): The effects of an entrepreneurship programme on need for achievement and locus of control of reinforcement. *International Journal of Entrepreneurship Behaviour and Research*, 4: 28-50.
- [12] Rotter, J.B. (1966): Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement, *Psychological Monographs: General and Applied*, 80: 609.
- [13] Brockhaus, R.H., (1980): Risk-taking propensity of entrepreneurs, *Academy of Management Journal*, 23: 509-520.
- [14] Gasse, Y. (1985): A strategy for the promotion and identification of potential entrepreneurs at the secondary level. *Frontiers in Entrepreneurship Research*, Wellesley, MA: Babson College, 538-559.
- [15] Robinson, P.B., Stimpson, D.V., Huefner, J.C., & Hunt, H.K. (1991): An attitude approach to the prediction of entrepreneurship, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15: 13-31.
- [16] Koh, H.C. (1996): Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics: A study of Hong Kong MBA students, *Journal of Managerial Psychology*, 11: 12- 25.
- [17] Mitton, D.G. (1989): The complete entrepreneur, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 13: 9-19.
- [18] Sarachek, B. (1978): American Entrepreneurs and the Horatio Alger Myth, *Journal of Economic History*, 38: 439-456.
- [19] Schere, J. (1982): Tolerance of ambiguity as a discriminating variable between entrepreneurs and managers, in *Proceedings of the Academy of Management*, Vol. 42, pp. 404-408.
- [20] Kourilsky, M.L. (1980): Predictors of entrepreneurship in a simulated economy, *The Journal of Creative Behaviour*, 14: 175-199.
- [21] Ho, T.S. and Koh, H.C. (1992): Differences in psychological characteristics between entrepreneurially inclined and non-entrepreneurially inclined accounting graduates in Singapore, *Entrepreneurship, Innovation and Change: An International Journal*, 1: 43-54.
- [22] Cromie, S. (2000): Assessing entrepreneurial inclination: Some approaches and empirical evidence, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 9: 7-30.
- [23] Lumpkin, G.T., Erdogan, B. (1999): If Not Entrepreneurship, Can Psychological Characteristics Predict Entrepreneurial Orientation? A Pilot Study”, in: *Proceedings USA Small Business Enterprise (USASBE) Conference. Sailing the Entrepreneurial Wave Into the 21st Century San Diego, California, 14-17 January 1999.*